

ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE VÕIMALUSED JA KITSASKOHAD (POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMETI NÄITEL)

KAISA KAJO, RAUNI ROHUNIIT

Võtmesõnad: karistamine, taastav õigus, alaealised õigusrikkujad, mittekaristuslik mõjutamine, politseiametnike väljaõpe

Ülevaade. Artiklis käsitletakse lapsõigusrikkujate erikohtlemist politseis 2018. aastal toimunud muudatuste järel. Nimelt tuleb õigusvastase teo toime pannud alaealiste suhtes esimese võimalusena alati kaaluda nende mittekaristuslikku mõjutamist. Et valdavat osa väärtegudest menetleb Eestis Politsei- ja Piirivalveamet (edaspidi PPA), vaadeldaksegi artiklis, kuidas on muudatused politseiorganisatsioonis juurdunud, eesmärgiga tuua välja alaealiste erikohtlemise kitsaskohad ja võimalused ning teha ettepanekuid valdkonna tõhustamiseks. Muuhulgas vaadeldakse 2022. aastal PPA piirkonnapolitseinike seas tehtud vastavasisulise küsitluse tulemusi. Alaealiste erikohtlemist juhtudel, mil otsustajateks on prokuratuur ja kohus, artiklis ei käsitleta.

POSSIBILITIES AND BOTTLENECKS IN THE SPECIAL TREATMENT OF MINORS (USING THE EXAMPLE OF THE POLICE AND BORDER GUARD BOARD)

KAISA KAJO, RAUNI ROHUNIIT

Keywords: punishment, restorative justice, juvenile offenders, non-punitive sanctions, police officer training.

Overview. This article looks at the special treatment of child offenders by the police following the changes made in 2018. In particular, minors who have committed an unlawful act must always be considered for non-punitive measures as a first option. As the Police and Border Guard Board (hereinafter PBGB) is responsible for conducting the majority of misdemeanour proceedings in Estonia, the article examines how the changes have taken root in the police organisation, with the aim of highlighting the bottlenecks and possibilities for the special treatment of minors and making suggestions for improving the efficiency of the field. Among other things, the results of a survey conducted in 2022 among PBGB regional police officers¹ are examined. The special treatment of minors in cases where the prosecution and the court are the decision-makers is not addressed in the article.

¹ The survey was carried out within the framework of the activities of the project ‘Establishment of a system of special treatment for minors’. The project is funded by the EEA-Norway Financial Mechanism 2014–2021 programme ‘Local Development and Poverty Reduction’.

SISSEJUHATUS

Traditsiooniliselt mõistetakse (ja eeldatakse) õigusvastasele teole kohase reaktsioonina karistamist. 2018. a toimus Eestis alaealisi õigusrikkujaid puudutavas aga üpris oluline muudatus (nn alaealiste erikohtlemise reform). Nimelt hakati alaealiste¹ toime pandud süütegude lahendamisel juurutama nende erinevat kohtlemist täiskasvanud õigusrikkujatest. Erikohtlemise reformi hakati Eestis sihipärasemalt ette valmistama 2015. aastast, kuigi juba varem olid kõlanud asjatundjate arvamused, et laste puhul ei anna karistamine loodetud tulemust. Pigem on vastupidi – karistamine võib teatud juhtudel retsidiivsust hoopis suurendada (Sampson & Laub, 1997, p. 140; Braithwaite, 1999, p. 1739). Kasvatusteadlased ja psühholoogid on ühte meelt selles, et karistamise kaudu lapsed ei õpi ja hirmul baseeruv õpetus võib luua vastupidise efekti, samuti, et tegelikult annavad parima tulemuse hoopis perekesksed lähenemised (National Research Council, 2013, pp. 125–126; 136–137).

Alaealiste mittekarakteristlikku mõjutamist toetab ka riigikogu otsus „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“, mille kohaselt tuleb ennetada alaealiste õigusrikkujate edasisi õigusrikkumisi, kujundades alaealiste õigusrikkujatega seotud menetluse osaliste koostööl põhinevaks, pakkudes noortele karistussüsteemi väliseid lahendusi ja tõenduspõhiseid, eelkõige perekeskseid programme ning tagades kiire menetluse. (Riigikogu, 2020)

Mittekarakteristliku mõjutamise kõrval on asjakohane rääkida ka taastavast õigusest, mida arenenud riikides on praktiseeritud aastakümneid. Alaealiste puhul on taastav õigus saanud tavaliseks reageerimisviisiks süütegudele ning taastava õiguse meetodid on noorte õigusrikkujate suhtes efektiivsed nii kergemate rikkumiste kui ka raskemate vägivallakuritegude toimepanijate puhul (Bergseth & Bouffard, 2012, pp. 1055, 1071). Taastava õiguse põhieesmärk on, et õigusvastase teo toimepanija saaks aru oma teo tagajärgedest, võtaks seejärel vabatahtlikult ka vastutuse ning heastaks tekitatud kahju (Zehr, 2014, pp. 14–16). Taastava õiguse kasutamine ei välista karistamist ning sageli õigusvastase teo toimepanijale karistus ka määratakse. Alaealiste mittekarakteristlikul mõjutamisel on tagajärgede mõistmine ja vastutuse võtmine toimepandud teo eest igal juhul olulised komponendid. Õigusrikkujast lapsele lähenetakse individuaalselt, lähtudes tema isikust ja vähem teost ning selle raskusest. Lapsõigusrikkuja puhul peab karistamine jääma aga viimaseks variandiks ja seda juhul, kui muud mittekarakteristlikud meetmed ei ole soovitavaid tulemusi andnud. Erinevalt täiskasvanust tuleb lapse puhul igal juhul otsida teole selgitust tema (sageli pere) taustast ning tuvastada

¹ Alaealine ehk laps on LasteKS § 3 kohaselt iga alla 18-aastane isik. Käesolevas artiklis kasutatakse nii terminit „alaealine“ kui ka „laps“.

põhjused, mis on lapse õigusrikkumiseni viinud, teisisõnu – teha kindlaks lapse võimalik abivajadus. Abivajaduse väljaselgitamise kohustus tuleneb ka lastekaitseasenduse §-st 26 (2014), mis ütleb, et abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu.

Alaealiste erikohtlemisel on algusest peale suur roll politseil, kes menetleb enamikku riigis toimepandavatest süütegudest ja teeb väärtegude puhul reeglina lõpliku menetlusotsuse. 2022. aastal panid alaealised toime 4177 süütegu, millest kuritegusid oli 734 ja väärtegusid 3443, s.o umbes 3% kuritegude ja 4% väärtegude koguarvust. Viimase 10 aasta lõikes on nii alaealiste toime pandud kuriteod kui ka väärteod järjepidevalt vähenenud. (Kuritegevus Eestis 2022, 2023) Arvestades alaealiste erikohtlemise suuniseid, rakendab politsei lapsõigusrikkujate puhul pigem vestlusel põhinevaid mõjutusmeetodeid (PPA, 2020), kaaludes menetlemisel esimese võimalusena mittekaristuslike mõjutusvahendite ning -meetodite rakendamist ehk sekkumist².

Paradoksaalsel kombel on aga Eesti elanikud ja ametnikud ajalooliselt olnud pigem karistuse usku. 2014. aastal viidi Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike seas läbi karistushinnanguid käsitlev uuring, millest selgus, et kõik uuritud sihtrühmad eelistavad kurjategijatele karistuse määramisel vangistust, kuigi eksisteerib teisi alternatiive (Sööt *et al.*, 2014, lk 14). Ühelt poolt on see mõistetav, sest karistamine on ametnikule kiirem ja mugavam lahendus. Samuti on kuulda nii tavakodanike kui ametnike seas nurinat, et lastel on tekkinud karistamatuse tunne ja neil pole kellegi ees austust.

PPA-s registreeritud alaealiste toime pandud väärtegude statistikast nähtuvalt on alaealistele määratud karistuste osakaal jätkuvalt märkimisväärne, moodustades isegi üle poole alaealiste väärteoasjades tehtud lahenditest (Vikat, 2023). Sellest tulenevalt ja uurimaks, millised on suundumused politseis ligi kuus aastat peale alaealiste erikohtlemise reformi ja kas mittekaristuslikus sekkumises näevad politseiametnikud pigem võimalust kui takistust, on autorid sõnastanud uurimisprobleemi: kuidas tõhustada politseis mittekaristuslike sekkumiste rakendamist alaealiste toime pandud väärteogudes?

Uurimisprobleemi täpsustavad järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milliseid mittekaristuslikke sekkumisi kasutab politsei alaealiste toime pandud väärtegude lahendamisel?

² Artikli autorid teevad ettepaneku võtta paralleelselt kasutusele termin „mittekaristuslik sekkumine“ või „sekkumine“ sobivas kontekstis. Autorid kasutavad seda artiklis ka ise.

2) Mis takistab politseinikel mittekariistuslikke sekkumisi rakendamast?

3) Millised võimalused on mittekariustuslike sekkumiste laiemaks kasutuselevõtuks?

Artiklis on kolm peatükki, millest esimene käsitleb õigusrikkujate mõjutamist karistuse kohaldamise ja taastava õiguse rakendamise abil, teine keskendub alaealiste eripäradele ning alaealiste õigusrikkujate erikohtlemisele ning kolmandas peatükis kirjeldatakse ja analüüsitakse PPA-s piirkonnapolitseinike seas korraldatud uuringu tulemusi.

1. ÕIGUSRIKKUJATE MÕJUTAMINE

1.1. Karistus õigusrikkumise tagajärjena

Õigusrikkuja karistamine riigivõimu poolt on tänapäeva ühiskonnas tavapärane ja seda on tehtud juba aastasadu. Seda võib mõista kui moraalselt hukkamõistu riigi kehtestatud reeglite rikkumise eest (Easton & Piper, 2012, p. 4).

Peamine karistuse rakendamise alus on heidutamisteooria, mille eesmärk on mõjutada inimeste käitumist ja hoida ära õigusrikkumiste toimepanemine hirmu tekitamise abil karistuse ees (Fattah, 1977, p. 9; Homel, 1988, p. 30; von Hirsch, 1994, p. 115; Briscoe, 2005, p. 21; Elliott, 2008, pp. 217, 219; Easton & Piper, 2012, pp. 21, 114). Heidutamise juures saab eristada eripreventsiooni, mille eesmärk on konkreetse õigusrikkuja mõjutamine, hoidmaks ära tema poolt uute õigusrikkumiste toimepanemist, ning üldpreventsiooni, mille eesmärk on teiste potentsiaalsete õigusrikkujate mõjutamine (Homel, 1988, p. 28; Briscoe, 2005, p. 22; Elliott, 2008, p. 219; Nagin, 2012, p. 67). Heidutamisteooria järgi on õigusrikkumise toimepanemise otsus ratsionaalne – potentsiaalne õigusrikkuja kaalub õigusvastase tegevusega kaasnevaid isiklike tulusid ja kulusid ning paneb õigusrikkumise toime vaid siis, kui oodatavad tulud kaaluvad üles oodatavad kulud (Becker, 1974, p. 9; Briscoe, 2005, p. 1). Samas ei pea kalkulatsioon õigusrikkumise toimepanemise võimaluste, sellega kaasnevate kulude ja võimalike kasude osas tingimata tuginema adekvaatsel ja õigel informatsioonil. Pigem näitab õigusrikkuja ajalise piiratuse, tema enda kognitiivsete võimete ja puuduliku info tõttu üles piiratud ratsionaalsust. (Cornish & Clarke, 1987, p. 942) Oluline on potentsiaalse õigusrikkuja subjektiivne hinnang erinevate valikuvõimaluste tagajärgedele (Briscoe, 2005, p. 26).

Karistusega heidutamise efektiivsus sõltub väga mitmest tegurist – õigusrikkumiste erinevus, motivatsioon neid toime panna, õigusrikkuja isikuomadused, grupi suhtumine ja normid, avalik suhtumine rikkumise tõsidusse, sotsiaalse sidususe aste, karistuse olemus, karistuse raskus, tabatud ja karistatud saamise risk ehk karistuse

vältimatus, karistuse paindlikkus ehk vahetu järgnevus, karistuse rakendamise sagedus ning teadmised õigusaktidega keelatud tegevustest, rakendatavatest karistustest ja karistuste kahjulikkusest (Fattah, 1977, p. 23; Elliott, 2008, pp. 220–223; Bouffard & Piquero, 2010, pp. 243–244). Heidutamise eesmärk ei ole ka võimalik ära hoida igasugust soovimatut käitumist. Tegelikult ei ole õigusrikkumiste toimepanijad sageli ratsionaalselt kalkuleerivad (Homel, 1988, p. 38) ega vali võimalike tegevuste vahel mõistlikul viisil, kui karistus õigusrikkumise eest on kaugel võimalus, tulu rikkumisest aga üldjuhul kohene (Fattah, 1977, p. 23). Ratsionaalse otsuse tulemus ei ole ka harjumuslik või alateadlik käitumine (Elliott, 2008, p. 218) või tugevate emotsioonide ajal toime pandud impulsiivne tegu (Fattah, 1977, p. 11; Elliott, 2008, pp. 218–219). Lisaks ei ole heidutamine efektiivne, kui potentsiaalse õigusrikkuja võime enda käitumist kontrollida on alkoholi-, narko- või hasartmängusõltuvuse tõttu suurel määral piiratud (Fattah, 1977, p. 11), kui ta on psüühiliselt haige, tal on soov tunda end kõrgemana õiguskaitse süsteemist, soov panna toime ideaalne süütegu või on karistus tema jaoks kui väljakutse (Fattah, 1977, pp. 10, 23) või protest millegi vastu (Elliott, 2008, p. 219). Karistuse heidutavat toimet mõjutab ka see, kuidas konkreetne isik seda tunnetab. Saadud karistuse tunnetatav õiglus võib kujuneda väga oluliseks karistatud isiku järgneva käitumise mõjutamisel. Ebaõiglasena tunnetatud karistus võib õigusrikkujas troosi tekitada ja tema puhul hoopis soodustada uute süütegude toimepanemist tulevikus. (Homel, 1988, pp. 60–61; Sherman, 1993, p. 459)

Mõistetud karistustega võivad kaasneda mitteformaalsed karistused, nagu sotsiaalne hukkamõist (Gibbs, 1975, p. 79; Homel, 1988, pp. 29, 48; Elliott, 2008, p. 218), sildistamine ehk häbimärgistamine (Gibbs, 1975, p. 85; Sampson & Laub, 1997, pp. 139–140), süütunne (Homel, 1988, pp. 29, 48), hirm füüsilise trauma või materiaalse kahju ees (Homel, 1988, p. 29). Neil on potentsiaalse rikkuja mõjutamisel oluline roll ning nende põhjustatud heidutav efekt võib olla formaalsetest karistustest suuremgi (Homel, 1988, p. 48). Mitteformaalsete karistuste puhul tunnetab õigusrikkuja ka karistuse vältimatust sageli suuremana, kuna lähedaste eest on enda seadusevastast käitumist keerulisem varjata kui laiema üldsuse eest (Spivak *et al.*, 2011, pp. 4–5).

Samas võib mitteformaalne karistus peale esmakordset karistuse rakendamist hoopis soodustada korduvate õigusrikkumiste toimepanemist. Inimese sildistamine õigusrikkujaks võib viia tema identiteedi ja harjumuste muutumiseni ning suurendada suhtlemist õigusrikkujate gruppidega (Sampson & Laub, 1997, p. 140). Kui kohelda inimesi kui õigusrikkujaid, siis nad ka suurema tõenäosusega on õigusrikkujad (Braithwaite, 1999, p. 1739). Häbimärgistav karistus soodustab korduvat õigusrikkumist toime panema eriti nende õigusrikkujate puhul, kelle sotsiaalsed sidemed kogukonnaga on nõrgad (Sherman, 1993, p. 459; Bouffard & Piquero, 2010, p. 243).

Eeltoodu põhjal saab seega järeldada, et kuigi karistuse eesmärk on ära hoida korduvaid õigusrikkumisi, soodustab karistada saamine tegelikkuses hoopis korduvate õigusrikkumiste toimepanemist. Peale esmakordset karistust väheneb hirm karistuse ees, kuna inimene juba teab, mis teda ees ootab. Kui esmakordsele õigusrikkumisele ja selle eest saadud karistusele järgneb teiste inimeste hukkamõist ja maine kaotus, ei ole järgneva rikkumise puhul enam nii palju kaotada. Ebaõiglasena tunnetatud karistus võib tekitada trotsi ja soodustada korduva õigusrikkumise toimepanemist. Samuti ei aita hirm karistuse ees ära hoida tugevate emotsioonide pinnalt või sõltuvusainete mõju all toime pandud õigusrikkumisi. Kuna traditsiooniline karistus ei mõjuta inimesi alati ootuspäraselt, on kasutusele võetud erinevaid alternatiivseid mittekaristuslikke mõjutusvahendeid ning üle maailma rakendatakse õigusrikkumiste lahendamisel aina rohkem taastavat õigust.

1.2. Taastava õiguse põhimõtete rakendamine

Taastava õiguse mõiste hõlmab erinevaid programme ja meetodeid, kuid oma olemuselt on taastav õigus põhimõtete kogum ja mõtteviis, mis pakub alternatiivset raamistikku õigusrikkumistega tegelemiseks (Zehr, 2014, p. 5). Taastav õigus on konfliktide või õigusrikkumiste lahendamise protsess, kuhu on võimalikult suurel määral kaasatud kõik, keda konkreetne õigusrikkumine või konflikt puudutab, et ühiselt tuvastada puudutatud isikute kahjud, vajadused ja kohustused ning tegeleda nendega eesmärgiga parandada olukorda nii palju kui võimalik. (Braithwaite, 1999, p. 1743; Zehr, 2004, p. 307; Zehr, 2014, p. 34)

Taastava õiguse olulised elemendid on tekitatud kahjude ja nendega seotud vajaduste tuvastamine, kohustused tekitatud kahjude heastamiseks ning kannatanute, õigusrikkujate ja kõikide asjasse puutuvate kogukonnaliikmete kaasamine. Protsessi keskmes ei ole seadus, vaid kannatanu ja inimsuhted ning fookuses on vastutus toime pandud teo eest, mitte õigusrikkuja teenitud karistus. (Shenk & Zehr, 2001, p. 315; Zehr, 2014, pp. 22–23) Protsessi eesmärk on tervendada nii kannatanuid, õigusrikkujaid kui ka kogukondi sellisel viisil, mis tundub kõikidele osapooltele õiglane (Braithwaite, 1999, p. 1743).

Taastava õiguse peamised eesmärgid on kannatanu vajadusi arvestava lahenduse leidmine, õigusrikkuja vastutuse võtmine, kogukonna tervendamine ja korduvate õigusrikkumiste vähendamine (Hayes, 2005, pp. 78–79; Zehr, 2015, pp. 14–16). Võtmetegur taastavas õiguses on suhtlemine õigusrikkuja ja kannatanu vahel (Suzuki & Yuan, 2021, p. 1359). Kannatanu vajab võimalust kohtuda õigusrikkujaga turvalises keskkonnas, rääkida oma lugu ja kirjeldada, kuidas toime pandud õigusrikkumine on

teda mõjutanud, saada tõest infot toimunu kohta, mõista, et ohvriks langemine ei ole tema süü, saada tagasi kontrollitunne oma elu üle ja pakkuda välja lahendusi, kuidas õigusrikkuja saaks heastada enda tekitatud kahju (Hayes, 2005, p. 78; Armstrong, 2012, p. 47; Zehr, 2014, pp. 14–15; Halsey *et al.*, 2015, pp. 489–490). Õigusrikkuja poolt oma teo kirjeldamine, käitumise põhjuste selgitamine ja kannatanu kuulamine aitab tal oma teo mõju teadvustada ja selle eest vastutust võtta (Hayes, 2005, pp. 78–79; Choi *et al.*, 2011, pp. 350–351; Zehr, 2014, p. 16; Halsey *et al.*, 2015, p. 492). Kahju heastamine ja kokkuleppe saavutamine ei eelda andestamist või leppimist; see ei ole taastava õiguse eesmärk, kuigi võib protsessi käigus toimuda (Zehr, 2014, p. 9). Õigusrikkumisest on sageli mõjutatud ka kannatanu ja õigusrikkuja kogukond ning kogukonnaliikmete kaasamine aitab nii kannatanut kui õigusrikkujat toetada ja ka kogukonda ennast tugevdada (Zehr, 2014, pp. 16, 27, 25).

Korduvate õigusrikkumiste vähendamiseks on vaja välja selgitada õigusrikkumise põhjused (Shenk & Zehr, 2001, p. 317) ning õigusrikkuja avivajadused (Zehr, 2014, pp. 16, 22). Põhjuste väljaselgitamine aitab põhjendada toimunud õigusvastast käitumist, kuid see aitab ka teadvustada, et lisaks kannatanu vajadustele on ka õigusrikkujal eelnevatest kogemustest ja traumadest põhjustatud vajadused (Shenk & Zehr, 2001, pp. 317–318). Suur osa vägivallast on põhjustatud varem kogetud ja sobivalt tegelemata jäänud traumast (Zehr, 2014, p. 29) ning eriti alaealiste puhul on suur osa nende õigusrikkumistest varasemate traumade ja kahjustuste tagajärg (Shenk & Zehr, 2001, pp. 317–318).

Taastava õiguse arengut on palju mõjutanud ja seda õigustanud konflikti kui omandi kontseptsioon, mida käsitles esmakordselt Nils Christie 1977. a. Selle kohaselt on konflikt selle osapoolte omand ning riik oma tavapärase õigussüsteemiga „varastab“ konflikti selle osapooltelt – kannatanutelt, õigusrikkujatelt ja kohalikelt kogukondadelt, kes peaksid neile olulise konfliktse juhtumi ise lahendama. Inimesed jäetakse sellega ilma oskusest oma probleeme ise lahendada ning see kahjustab kogukondi ja inimsuhteid. (Wood & Suzuki, 2020, pp. 903–905) Taastavas õiguses on toimunud õigusrikkumine või konflikt selle osapoolte „oma“. Ametnik on protsessis vaid läbiviija, kelle ülesanne on luua sobiv keskkond ja võimestada osapooli olukorda ise lahendama. (Shenk & Zehr, 2001, pp. 325–326)

Kui aga rääkida alaealistest õigusrikkujatest, siis on näiteks Wood ja Suzuki (2020, pp. 912–913) seadnud kahtluse alla, kas nad on võimelised „omama“ konflikti nii, nagu Christie seda on kirjeldanud. Kuna alaealiste õigusrikkujate kognitiivsed võimed, otsustusvõime ja eneseväljendusoskus on sageli puudulikud ning paljud neist on kogenud traumasid ja väärkohtlemist, ei ole tõenäoline, et nad suudavad ise otsus-

tada, mida ja kuidas taastava õiguse protsessil rääkida. Seetõttu on oluline, et alaealisi õigusrikkujaid toetaks taastava õiguse protsessis pere- või kogukonnaliikmed.

Taastavas õiguses on olulisel kohal stigmatiseerimise vältimine, mis tähendab lähtumist põhimõttest, et halb on toime pandud tegu, mitte teo toime pannud inimene ise. Stigmatiseerimine võib õigusrikkumiste arvu hoopis suurendada (Braithwaite, 2000, p. 1) ning süvendada õigusrikkujate identiteeti õigusrikkujatena (Shenk & Zehr, 2001, p. 319). Kannatanuga oma käitumise üle arutlemine võib aga tõsta õigusrikkuja enesehinnangut, lubada tal tunda end väärtuslikumana ning toetada tema reintegreerumist kogukonda (Marshall, 1999, p. 11).

Stigmatiseerimise vältimise olulisus selgus ka 2021. a Eestis Rakendusliku Antropoloogia Keskuse koostatud alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüsis, kus prokurörid töid ohukohana välja ühiskonnas stigmatiseerimise alla langes, kui saadakse teada, et alaealisel on olnud kokkupuude politsei, prokuratuuri või kohtuga (Järv *et al.*, 2021, lk 57, 65).

Viimase kahe kümnendi jooksul toimunud uuringute põhjal saab öelda, et taastava õiguse protsessist saavad mitmel viisil kasu nii õigusrikkuja kui ka kannatanu (Suzuki & Yuan, 2021, p. 1348). Taastav õigus suurendab ohvrite turvatunnet (Braithwaite, 1999, p. 1744), vähendab ohvrite hulgas hirmu korduva ohvriks langemise ees ja soovi vägivaldselt kätte maksta ning vähendab ka posttraumaatilise stressi sümptomeid (Sherman *et al.*, 2015, pp. 525–526). Nii õigusrikkujate kui kannatanute hulgas suurendab taastav õigus rahulolu lõpptulemusega (Braithwaite, 1999, p. 1744; Hayes & Daly, 2004, p. 186; Sherman *et al.*, 2015, pp. 525–526; Wilson *et al.*, 2017, pp. 6–7) ja õiglustunnet (Braithwaite, 1999, p. 1744).

Samas on taastavat õigust käsitlevatest uuringutest selgunud ka negatiivseid aspekte. Näiteks on kannatanud tundnud toetuse puudumist, enda vajaduste rahuldamata jätmist, süütunnet ja õigusrikkuja liiga kergelt pääsemist, õigusrikkujad aga tulemuse puudumist ja vähest võimalust kohtumisel segamatult rääkida (Kingi, 2014, pp. 149, 150, 152).

Suzuki & Yuan (2021, p. 1359) on leidnud, et taastava õiguse protsessis osalemine võib õigusrikkujale olla pöördepunktiks teekonnal õiguskuuleka eluni. Kuigi on tõendatud, et taastava õiguse rakendamine vähendab õigusrikkujate korduvrikkumise tõenäosust võrreldes tavapäraste õigussüsteemi lähenemistega (Sherman *et al.*, 2015, p. 524; Wilson *et al.*, 2017, pp. 5–7, 36), ei ole see seos alati ühene. Näiteks ei ole 15 aastat peale taastava õiguse rakendamist leitud korduvrikkumiste osas erinevust taastava õiguse protsessis osalenute ja mitteosalenute vahel (Sherman *et al.*, 2015, pp. 502–503, 525). Erinevused on ilmnunud ka süüteo liikide vahel – vägivaldasüüte-

gude puhul on korduvrikkumised taastava õiguse rakendamise järel vähenenud, kuid varavastaste süütegude ja sõiduki joobes juhtimise puhul mitte (Hayes, 2005, pp. 77, 92–94; Sherman *et al.*, 2015, pp. 502–503, 528). Korduvrikkumiste vähenemist on seostatud ka konkreetsete taastava õiguse elementidega, näiteks õigusrikkuja kahetuse ja vabandamisega, üksmeelse kokkuleppega ühisel kohtumisel ja õigusrikkuja stigmatiseerimise puudumisega (Maxwell & Morris, 2001, p. 261; Hayes & Daly, 2004, p. 186).

Vaatamata sellele, et uuringute tulemused taastava õiguse tulemuslikkuse osas ei ole kõik üheselt positiivsed, on taastav õigus korduvrikkumiste ennetuses selgelt tulemuslikum kui karistamine. Taastav õigus aitab välja selgitada ja mõjutada õigusrikkumiste põhjuseid ja soodustegureid, mis on korduvrikkumiste vähenemise võtmeteguriks. Kogu protsessis on ülimalt oluline läbiviija ehk vahendaja professionaalsus ning just korralduslikud puudujäägid võivad olla osalejate rahulolematuse põhjuseks.

2. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE ERIKOHTLEMINE

2.1. Alaealiste mittekaristusliku mõjutamise eripärad

Alaealiste õigusrikkumised on enamjaolt toime pandud noorukieas ehk perioodil murdeea algusest kuni täiskasvanuks saamiseni. Nooruki otsustusprotsess erineb täiskasvanu omast ja seda paljuski tema aju bioloogilise ebaküpsuse tõttu. Näiteks valiku tegemine kohese ja kaugemas tulevikus saabuva kasu vahel ning tulevikku suunatud hinnangu andmine ei ole veel täiskasvanu tasemel. Samas on noorukieas võimaldatud sellised otsustamist mõjutavad protsessid nagu vahetust kogemusest õppimine, reageerimine tasule ja suhtumine riskidesse põnevust tekitavates olukordades või eakaaslastega koos olles. (Hartley & Somerville, 2015, pp. 109, 112)

Seetõttu iseloomustab noorukiiga suurenenud eksperimenteerimine ja riskeerimine, puudulik enesekontroll ning kõrge tunded tundlikkus kaaslaste ja teiste sotsiaalsete mõjutuste suhtes. Noorukite puhul tuleb tihti ette riskikäitumist, kus on suur tõenäosus koheseks tasuks, kuid mis võib põhjustada kahju noorukile endale või teistele. (National Research Council, 2013, pp. 89, 91, 96) Seejuures on eakaaslastel väga suur mõju nooruki otsustele ja käitumisele, näiteks võtavad noorukid eakaaslaste juuresolekul ja nende õhutusel rohkem riske (Gardner & Steinberg, 2005, pp. 632–634). Kuna noorukite valikuid mõjutavad rohkem eakaaslased ja kohe saabuvas tagajärjed, ei heiduta neid ka toime pandava õigusrikkumise võimalikud abstraktsed ja kauged karistused. Ka karistuste karmistamine ei pruugi siin olulist mõju avaldada, eriti kui

tabatud saamise tõenäosus on nooruki jaoks madal. (National Research Council, 2013, p. 122)

Uuringute põhjal saab öelda, et enamiku noorukite puhul lõpeb riskantse eksperimenteerimise periood isiksuse küpseks saamisega ega jätku täiskasvanuna (Moffitt, 1993, p. 674). Seega ei ole noorukiea riskeeriva käitumise põhjal võimalik püsivat antisotsiaalset käitumist ennustada. Suur osa noorukite õigusrikkumistest on riskide võtmine, mis on osa isiksuse kujunemise protsessist, ning enamik noorukeid kasvab seadusevastasest käitumisest välja. (National Research Council, 2013, pp. 90–91)

Nooruki edukaks psühholoogiliseks arenguks on ülioluline noorukist huvitatud, temast hooliva, kindlameelse ja julgustava vanema või vanemafiguuri olemasolu ning suhtlemine õiguskulekate eakaaslastega (Steinberg *et al.*, 2004, p. 32). Alaealise õigusvastast käitumist soodustab vanemate vanemlike oskuste puudumine (Piquero *et al.*, 2003, pp. 366–368, 378; National Research Council, 2013, p. 102) füüsiline väärkohtlemine (Smith & Thornberry, 1995, p. 451; Lansford *et al.*, 2002, pp. 824, 829), vanemate alkoholitarbimine ja õigusrikkumiste toimepanemine (Piquero *et al.*, 2003, pp. 366–368, 378) ning pereliikmete riskikäitumine (Johnson & Pandina, 1991, p. 71). Väiksema tõenäosusega panevad õigusrikkumisi toime alaealsed, kellel on vanematega usalduslik suhe ning kelle vanemad võtavad nende elust aktiivselt osa (National Research Council, 2013, p. 103).

Peamised alaealiste õigusrikkumiste põhjused ja soodustegurid, mis selgusid Eestis 2021. a AS-i Emor tehtud analüüsist, on põnevuse otsimine ja piiride katsetamine, vanemate väga kõrged nõudmised, keeruline perekondlik taust, igavus ja huvide puudumine, soov võita eakaaslaste tähelepanu ja poolehoidu ning diagnoosimata või ravi ja sekkumiseta jäänud psüühika- ja käitumishäired (Reinson *et al.*, 2021, lk 13–15). Põnevuse otsimine põhjustab tavaliselt juhuslikke õigusrikkumisi, samas perega seotud probleemid, mille tulemusel alaealine hakkab tähelepanu, kuuluvust, tunnustust ja eneseteostusvõimalusi otsima eakaaslaste seltskonnast kodust väljastpoolt, viitavad pigem kõrgele korduvrikkumiste riskile, mille puhul tuleb sekkuda intensiivsemalt (PPA, 2020, lk 7; Reinson *et al.*, 2021, lk 13–15).

Soodsaim võimalus sekkuda on peale alaealise esmast õiguserikkumist, kuna see on tihti juhuslik. Korduvrikkujatele on õiguserikkumisele järgnev protsess juba tuttav ning hirm õigusrikkumise tagajärgede ees on oluliselt väiksem. (Järv *et al.*, 2021, lk 62; Reinson *et al.*, 2021, lk 15–16) Mida varasemas eas paneb alaealine toime esmase õigusrikkumise, seda suurem on korduvate õigusrikkumiste tõenäosus ja ka raskus täiskasvanuna (Piquero *et al.*, 2003, p. 368), seega on eriti oluline sekkuda tõhusalt nooremate laste õigusrikkumistele.

Alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks kasutatavad sekkumised peaksid olema suunatud eelkõige nende sotsiaalsete oskuste arendamisele (Lipsey, 1995, p. 77) ja lapsevanemate vanemlike oskuste arendamisele. Eriti võivad korduvrikkumiste ennetamise juures mängida pöördelist rolli vanemad, kui neid alaealistele suunatud sekkumistesse kaasata. Olulised on sekkumiste juures nii toetavad ja autoriteetsed täiskasvanud, õiguskuulekate eakaaslaste hulka kuulumine kui ka iseseisvat otsustamist ja kriitilist mõtlemist edendavad tegevused. (National Research Council, 2013, pp. 22, 125–126) Et valitud sekkumine oleks sobiv, on enne sekkumist vaja hinnata ka alaealise riske ja avivajadust, seda eriti kõrge korduvrikkumise riskiga alaealiste puhul, kes vajavad põhjalikumat tegevusplaani ja tuge (McLaren, 2010, pp. 6–8).

Et kavandatud sekkumised oleksid tulemuslikud, on väga oluline sobivate ja koolitatud spetsialistide olemasolu. Eelkõige peaksid sekkumisi läbi viivad spetsialistid olema oskuslikud suhtlejad, ausad ja kompetentsed ning samuti näitama head eeskuju positiivse ja õiguskuuleka käitumise ja väärtuste osas. Kindlasti vajavad sellised spetsialistid oma töös ka toetust näiteks tööjuhendite ja supervisioonidena. (McLaren, 2010, pp. 6–8)

Alaealistele suunatud mittekarakteristlikud sekkumised on alaealiste süütegude ärahoidmisel olnud tulemuslikud. Näiteks on taastaval õigusel põhinevad sekkumised vähendanud kuni kümme korda korduvrikkumiste tõenäosust (McLaren, 2010, pp. 6–8). Mittekarakteristliku sekkumisena tööd, õppimist, teraapiat, järelevalvet või sotsiaalprogramme hõlmava kogukonnakaristuse rakendamine on vähendanud retsidiivsuse määra võrreldes nii vabadusekaotusliku karistusega kui ka igasuguse karistuse või sekkumise rakendamata jätmisega (Koops-Geuze & Weerman, 2023, pp. 759, 775–776). Kõrge riskiga alaealiste puhul on korduvrikkumiste vähendamisel andnud positiivseid tulemusi peresuhete ja vanemlike oskuste parandamisele suunatud sekkumised (Stout *et al.*, 2017, pp. 197–200).

Arvestades nii mujal maailmas kui ka juba Eestis korraldatud uuringute tulemusi, on selge, et alaealine ei ole enda arengu ja arusaamisvõime poolest võrreldav täiskasvanuga. Seega on ilmne, et lapsõigusrikkuja mõjutamine karistuse abil analoogselt täiskasvanuga ei ole ratsionaalne ega tulemuslik ning alaealise mõjutamiseks tuleb kasutada teistsugust lähenemist. Nagu eelpool ka välja toodud, annavad need lähenemised primaarset tulemust, kui kaasatud on alaealise pereliikmed.

2.2. Alaealiste erikohtlemine Eestis alates 2018. aastast

Alates 2018. a kehtib Eesti õigussüsteemis alaealiste erikohtlemise põhimõte, mis tähendab, et alaealiste õigusrikkumistele tuleb reageerida eelkõige mittekarakteristlike

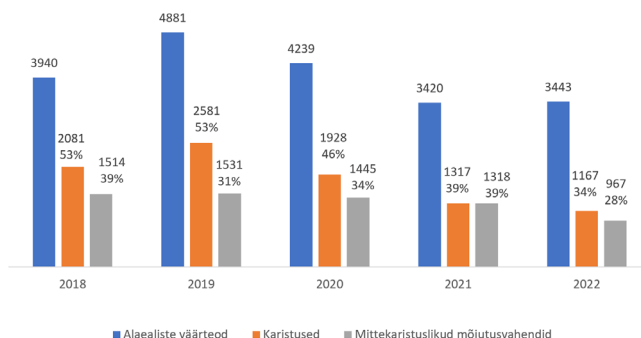
mõjutusvahendite ja mõjutamismeetoditega ning karistus peab süüteo menetluse raames jääma viimaseks lahenduseks, kui mittekaristuslikud sekkumised ei ole olnud tulemuslikud ja mõjutusvahendiga ei ole võimalik alaealist mõjutada edaspidi süütegude toimepanemisest hoiduma (Karistusseadustik, 2001, § 56; PPA, 2020, lk 2). Mittekaristuslikud mõjutusvahendid on seejuures karistusseadustikus, kriminaalmenetluse seadustikus ja väärteomenetluse seadustikus sätestatud võimalused süüteo menetluse lõpetamiseks alaealise süüvõimelise toimepanija korral ehk juhtumi lõplikud lahendused (Karistusseadustik, 2001, § 87; Väärteomenetluse seadustik, 2002, § 30; Kriminaalmenetluse seadustik, 2003, § 201. Väärteomenetluses on politseil võimalik karistuse määramise asemel kohaldada mõjutusvahendina hoiatust, kahju hüvitamist või heastamist, sotsiaalprogrammis osalemist, vahendusteenust ja kohustuse võtmist (Väärteomenetluse seadustik, 2002, § 30). Lisaks on kohtul võimalik väärtegudes rakendada sõltuvus- või muud ravi, üldkasulikke tööd, liikumisvabaduse piirangut ja kinnisesse lasteasutusse paigutamist (Karistusseadustik, 2001, § 87). Mõjutamismeetodid on aga eelkõige vestlusel põhinevad sekkumised nii süüvõimelise kui süüvõimetu alaealise õigusrikkuja mõjutamiseks ja mõjutusvahendini jõudmiseks (PPA, 2020, lk 3, 7).

Alates 2018. a on peamised mõjutamismeetodid olnud suuline hoiatus, juhtumiarutelu, vestlus alla 14-aastasega ja taastaval õigusel põhinev kahju- või konfliktivahendus. Mainitustest on suuline hoiatus ja vestlus alla 14-aastasega mõeldud eelkõige lühikese mõjusa vestlusena vahetult peale õigusrikkumise toimepanemist. Juhtumiarutelu on kindla struktuuriga vestlus, mis on suunatud konkreetsele teole ja sellega seotud käitumise muutmisele. Sageli lepatakse juhtumiarutelu käigus kokku mõjutusvahendi rakendamises, näiteks kohustuse võtmises. Võetavad kohustused võivad olla väga erinevad, oluline on, et kohustus oleks asjakohane lähtuvalt konkreetse juhtumi asjaoludest, proportsionaalne toime pandud teoga, jõukohane alaealisele ning ei riivaks inimväärikust ega ohustaks alaealise tervist. Sagedamini rakendatavad kohustused on näiteks vabandamine kahju saaja ees, kahju heastamine või hüvitamine, huvitegevuses osalemine, essee kirjutamine, teemakohase muuseumi külastus, sobiva nõustaja või spetsialisti visiit jt. 2020. a lisandus uue sekkumisena perevestlus, mis on kindla formaadiga ühekordne vestlus eelkõige alla 14-aastastele esmakordsetele õigusrikkujatele ja nende vanematele eesmärgiga selgitada välja võimalikud ohumärgid, et õigusrikkumine võib korduda. (Tani-Jürisoo *et al.*, 2018, lk 7, 23; PPA, 2020, lk 3, 8–9, 12; Reinson *et al.*, 2021, lk 22)

Vaatamata kuueaastasele praktikale alaealiste erikohtlemisel ja põhimõttele, et karistama peaks vaid erandjuhtudel, selgub PPA väärtegude statistikast, et 14–17-aastastele alaealistele politsei määratud karistuste osakaal moodustab väärtegudes ikkagi

üle poole lahenditest (vt joonis 1). Meeldetuletuseks olgu märgitud, et süüvõimetute ehk alla 14-aastaste õigusrikkujate puhul vääртеomenetluse alustamist seadus ette ei näe, seega ongi ainus viis neid mõjutada mittekariistuslikult. PPA statistikast nähtuvalt on see tegevus liikunud perioodil 2018–2022 tõusvas joones, mis annab tunnistust, et politsei suunab märkimisväärse energia just selle vanuserühma mõjutamisele.

Lahendid 14–17-aastaste alaealiste vääртеgudes 2018–2022

Joonis 1. Lahendid 14–17-aastaste alaealiste vääртеgudes 2018–2022 (Kuritegevus Eestis 2022, 2023; Vikat, 2023; autorite koostatud)

Alaealiste mittekariistuslik mõjutamine tähendas aastal 2018 piirkonna- ja noorsoopolitseinikele täiesti uut lähenemist ja mõtteviisi. Uute töömeetodite omaksvõtt ei olnud ilmselgelt lihtne. Samale järeldusele on jõudnud 2018. a oma magistritööös Krista Klaus (2018, lk 51–54), tuues välja, et noorsoopolitseinike jaoks olid uued vestlustehnikad, taastava õiguse olemuse mõistmine ning alaealise õigusrikkuja ja tema vanemate kaasamine otsustusprotsessi keerulised ning nii politseiametnikud ise kui ka lapsevanemad, kooli esindajad ja teised ühiskonnaliikmed nägid politseinikku pigem karistajana. Klausu uuringus osalenud noorsoopolitseinikud tundsid, et vaid vestlemine tekitab alaealistes õigusrikkujates karistamatuse tunde. Sellest hoolimata pooldasid nad siiski mittekariistuslikku lähenemist, pidades oluliseks nii võrgustikutööd kui ka alaealiste abivajadustega tegelemist.

Vahetult alaealiste erikohtlemise reformi järel oli mõistetav, et piirkonnapolitseinikel ja noorsoopolitseinikel puudusid teadmised ja kogemused alaealiste mittekariistuslikust mõjutamisest. Järgnevate aastate jooksul on politseiametnikke alaealiste teemal koolitatud ning alaealiste erikohtlemine on lisandunud Sisekaitseakadeemias nii kutse- kui kõrghariduse õppekavadesse. Alaealiste erikohtlemist käsitletakse esime-

sel kursusel väikesemahuliselt teemas „Lähisuhtevägivalla sündmuse lahendamine ja taastava õiguse põhimõtete rakendamine“ ning põhjalikumalt 28 tunni mahus kõrgharidusõppe korrakaitse süvaõppesuunal teemas „Korralduse toime pannud alaealistega tegelemine“ (Sisekaitseakadeemia, 2019; Sisekaitseakadeemia, 2021a; Sisekaitseakadeemia, 2021b). Artiklis ei analüüsita politseiametnike koolituste sisu ja mahtu, seetõttu ei ole võimalik anda hinnangut nende piisavusele. Küll on alaealiste õigusrikkujate endi kogemuste pinnalt ilmnenu, et politseinikud vm spetsialistid suhtuvad noortesse ja nende peredesse sageli eelarvamusega ja naeruvääristavad, halvustavad või sildistavad neid või ei proovigi nendega kontakti luua (Järv *et al.*, 2021, lk 66; Reinson *et al.*, 2021, lk 28). Siit võib järeldada, et alaealistega tegelevad politseinikud vajavad enam tuge mittekariistuslike sekkumiste rakendamisel ja alaealistega suhtlemisel. AS-i Emor 2021. a korraldatud uuringust selgus, et politseinike tunnetusel puudub neil ühtne „tööriistakohver“ sobivate meetodite ja ideede saamiseks (Reinson *et al.*, 2021, lk 12, 32). Ülaltoodu võib anda tunnistust sellest, et ametnike väljaõppes on mõningaid puudujääke ja artikli autorite hinnangul võib ametnike väljaõppe temaatika vajada põhjalikumat analüüsi.

Kuna alaealiste mittekariistuslik mõjutamine eeldab võrreldes süüteo menetluste raames karistuste määramisega tunduvalt suuremat koostööd partneritega, kellest olulisimad on kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajad ja koolipersonal, on alaealistega seotud võrgustikutöö alates erikohtlemise rakendamisest oluliselt paranenud (Järv *et al.*, 2021, lk 54). Piirkonnapolitseinike endi hinnangul on nende koostöövõrgustik lai ja toimib hästi, kuid aeg-ajalt tunnevad nad, et piir politsei ja koostööpartnerite töö vahel ei ole selge ning politseinikelt oodatakse enam, kui on nende tööülesanne ja võimekus (Järv *et al.*, 2021, lk 72; Reinson *et al.*, 2021, lk 13, 32). Samuti on võrgustikutöö eri piirkondades korraldatud erinevalt ning osalejatele ei ole alati selge, kes seda juhib ning milline on rollide jaotus (Järv *et al.*, 2021, lk 52; Reinson *et al.*, 2021, lk 29).

Olulised koostööpartnerid on politseile ka sotsiaalprogrammide pakkujad ning spetsialistid, näiteks psühholoogid, psühhiaatrid ja terapeudid, kelle teenuseid alaealised õigusrikkujad vajada võivad. Paraku on selliseid spetsialiste liiga vähe ning alaealine, kes vajaks abi kohe, ei saa seda piisavalt kiiresti (Reinson *et al.*, 2021, lk 12, 31). Samuti võib olla keeruline aidata korraga nii alaealist õigusrikkujat kui ka tema peret ning lapsevanemate puhul võib probleemiks osutuda ka nende motiveerimine vajalikel teenustel või programmides osalema (Järv *et al.*, 2021, lk 55, 70). Ka piirkonniti on teenuste ja programmide võimalused väga erinevad (Reinson *et al.*, 2021, lk 32) ning paljud sotsiaalprogrammide ja teenuste pakkujad tegutsevad ebajärjepideva projektirahastuse toel (Järv *et al.*, 2021, lk 71). Eriti tunnevad spetsialistid, sh

politseiametnikud, puudust sõltuvusprobleemidega alaealistele suunatud teenustest ja programmidest (Järv *et al.*, 2021, lk 71; Reinson *et al.*, 2021, lk 36). Ka vaimse ter-
vise probleemidega alaealiste abi saamise võimalused on väiksemad, kuna paljudel
spetsialistidel puudub ettevalmistus selliste probleemidega alaealistega tegelemiseks
(Järv *et al.*, 2021, lk 53).

Võrgustikku kaasates on politseinikud tunnetanud tagasilöögina ka lapsevanemate
usaldamatust ja koostöö puudumist (Reinson *et al.*, 2021, lk 28). Lapsevanemate usal-
dus ja kaasamine on aga ülioluline, kuna mittekariistuslik sekkumine peab mõjutama
tervet peret, et olla tulemuslik (Reinson *et al.*, 2021, lk 36). Sageli on lapsevanemate
usaldamatuse ja umbusu taga nende vähene teadlikkus mittekariistuslikust mõjutami-
sest, mis tähendab, et lapsevanemaid on vaja rohkem protsessi kaasata (Järv *et al.*,
2021, lk 68). Lisaks lapsevanemate ja koostööpartnerite teadlikkusele on oluline ka
kogu ühiskonna teadlikkus. Kuna avalikkusel puudub selge arusaam mittekariistusli-
kest sekkumistest, ollakse neile sageli vastu, arvates, et see tähendab õigusrikkujale
karistuseeta pääsemist (Surva, 2020, lk 16).

PPA-s viidi 2022. a läbi piirkonnapolitseinikke hõlmav küsitlus alaealiste mittekariustus-
likust mõjutamisest. Järgnevas peatükis kirjeldatakse artikli seisukohast olulisemaid
küsimusi.

3. PIIRKONNAPOLITSEINIKE KÜSITLUS

3.1. Metoodika

Uurimisprobleemi lahendamiseks valiti kvantitatiivne uurimisviis ja andmekogumis-
meetodina kasutati veebiküsitlust. Küsitluse valimi moodustasid alaealiste mitte-
kariustuslikke sekkumisi vahetult rakendavad politseiametnikud – piirkonnapolitseini-
kud. Küsitlus viidi läbi SKA LimeSurvey keskkonnas ajavahemikul 20.09.–03.10.2022,
projekti „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ raames (PPA ülesanne projektis
on võtta kasutusele vähemalt üks uus sekkumine). Küsimustik koosnes neljast plokist:
üldküsimused, küsimused alaealiste mittekariustuslikust mõjutamisest, arvamuse aval-
damine kolme uue sekkumise kohta ning vajadused ja takistused. Artikli kontekstis
osutusid asjakohasteks I ja IV plokk, milles uuriti vastavalt ametnike eelteadmisi, hin-
nanguid ja kogemust mittekariustuslike sekkumiste kohta ning ootusi nii töökorraldu-
sele kui väljaõppele.

Küsimustik saadeti vastamiseks kõigisse nelja prefektuuri (Põhja, Lõuna, Ida ja Lääne),
kus piirkondliku politseitöö teenuse koordinaatorid vahendasid selle vastamiseks piir-
konnapolitseinikele. Anonüümsele küsitlusele vastas 119 piirkonnapolitseinikku ja

grupijuhti (endised piirkonnavanemad). Piirkonnapolitseinikke töötas 01.10.2022 seisuga PPA personalibüroo andmetel realselt 128, mis teeb vastamisprotsendiks 92,9.

Vastanud jaotusid prefektuuride lõikes järgmiselt: Lääne (30,4%), Põhja (26,9%), Ida (23,5%) ja Lõuna (16,5%), küsimustikule jättis registreerimise järel vastamata 2,6%. Piirkonnapolitseinikuna töötamise aja alusel oli kõige rohkem vastanuid üle 10 aasta töötanute seas (41,7%), 30,4% vastanutest oli töötanud üks kuni viis aastat, rohkem kui viis aastat 13,9%, alla ühe aasta 11,3% ja vastamata jättis 2,6%.

3.2. Küsitluse tulemused

II ploki küsimustele ametnike eelteadmiste, hinnangute ja kogemuste kohta mittekarakteristlike sekkumiste rakendamisel sai iga vastaja valida ühe variandi ning seda soovi korral täpsustada.

Väitele „Tean alaealiste mittekarakteristliku mõjutamise eesmärgi ja võimalusi“ vastati järgmiselt:

- 52 ametnikku ehk 62,7% vastas „olen täielikult teadlik“;
- 21 (25,3%) vastanutest vastas „tahaksin rohkem teada või osata“;
- 10 (12,1%) vastanut arvas, et „need on mulle mõnevõrra ebaselged“.

Keskmise variandi valinud töid esile: „*Praegu on suuresti nii, et kõik ise oma sisetunde järgi mõtlevad tegevusi, mis võiks sobida, võiks olla selline ühtne hea checklist“; „Eesmärgi tean, aga võimalusi tegelikult pole, igaüks peab ise leiutama“; „Teadmised ainult juhendi lugemisest, olen eesmärkide ja võimalustega kursis, aga alati on hea need üle vaadata ja kuulda/lugeda kuidas teised asju lahendanud on, et ka ise uusi oskusi ja teadmisi omandada“; „Teoorias olen neist kuulnud, praktikas veel vähe kogemusi“.*

Vastanud, kes tundsid, et eesmärgid ja võimalused on ebaselged, täpsustasid: „*Ei ole väga sekkumisi rakendanud“; „Ei ole saanud piisavalt koolitusi“; „On jäänud arusaamatuks, miks ei või kasutada perevestlust teise või kolmanda rikkumise järel“.*

Väitele „Minu hoiak ja suhtumine alaealiste mittekarakteristlikku mõjutamisesse“ vastati järgmiselt:

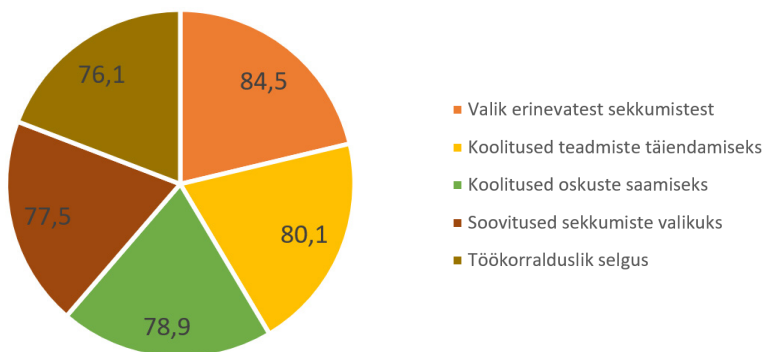
- 56 ametnikku (67,5%) vastas „täielikult toetav“;
- 27 (32,5%) märkis, et on „kahtlev“.

Varianti „ma ei toeta seda üldse, sest ...“ ei valinud ükski vastaja.

Kahtleval seisukohal olnud täpsustasid oma vastust: „Noortel võib tekkida karistamatuse tunne“; „Alaealistel on tunne, et nad ei saa karistada ja kui politseile vahele jäävad, siis ei saa nad mingit karistust ega trahvi“; „Tean alaealisi, kes väljendavad mittekarakteristlikku mõjutamist kui nõ lihtsamat pääsemist“; „Osade noorte puhul (kutsume neid korralikeks) on tulemused koheselt märgatavad. Teiste puhul jõuame juba trahvini ja ka siis ei muutu midagi“; „Paljude alaealiste puhul ei ole mittekarakteristlikud meetmed tõhusad. Tekib karistamatuse tunne ja teadmine, et temaga midagi nagunii ei tehta. On olnud juhtumeid, kus korduva rikkumisega alaealine, pannes rikkumise toime, ütleb politseinikule, et kas jälle vestleme või kirjutame essee ja on ise seejuures veel ka üleoleva käitumisega“; „Mittekarakteristliku meetme puhul arvab lapsevanem, et politsei ei tee midagi“.

Küsimusele teo põhjuste väljaselgitamise kohta alaealiste õigusrikkujate puhul vastas valdav enamus (72 ehk 86,8%), et nad seda teevad. Täpsustati järgmiselt: „Alati tuleb leida üles põhjus, vaid nii saab hakata otsima lahendusi“; „On oluline mõistmaks, mis viis õigusrikkumiseni“; „On oluline, sest tihti vajavad nad tegelikult hoopis abi ja seeläbi on paremini võimalik aru saada, millist abi noorel vaja on“.

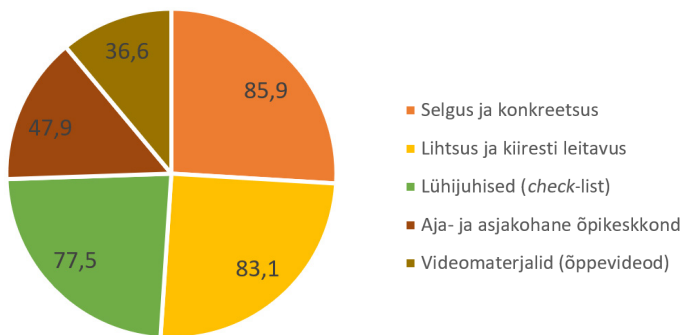
IV küsimusteplokk käsitles ootusi töökorraldusele, juhendmaterjalidele ja väljaõppele ning lubatud oli mitme vastusevariandi valimine ja täpsustamine. Joonisel 2 on näha vastanute **ootused alaealiste mittekarakteristliku mõjutamise selgusele ja üheselt arusaadavusele**.

Joonis 2. Ootused alaealiste mittekarakteristliku mõjutamise selgusele ja üheselt arusaadavusele (vastanute osakaal %, autorite koostatud)

Vastanud täpsustasid: „Olulised on koolitused ja kogemuste vahetamine“; „Rohkem oleks vaja erinevaid võimalusi ja näiteid, mida võiks määrata“; „Kõige rohkem sooviks soovitusi ja valikuid“; „Oskused ja teadmised annavad aluse, ent ühtne lähenemine st meetodid ja praktikad, mida rakendame, on sama olulised“; „Kui mul on tahtmist, siis mõtlen positiivselt, et alati on võimalus, tuleb vaid see üles leida, vajalik on ka filtreerimine ja kolleegidega info ja kogemuste vahetamine, nii julgetakse rohkem katsetada“; „Kui oleks olemas suur tegevuste/mõjutusvahendite ühtne pagas, oleks sealt sobiva valimine hea. Praegu seda pagasit eriti ei ole“.

Joonisel 3 on toodud vastanute ootused juhend- ja koolitusmaterjalidele.

Joonis 3. Ootused juhend- ja koolitusmaterjalidele (vastanute osakaal (%), autorite koostatud)

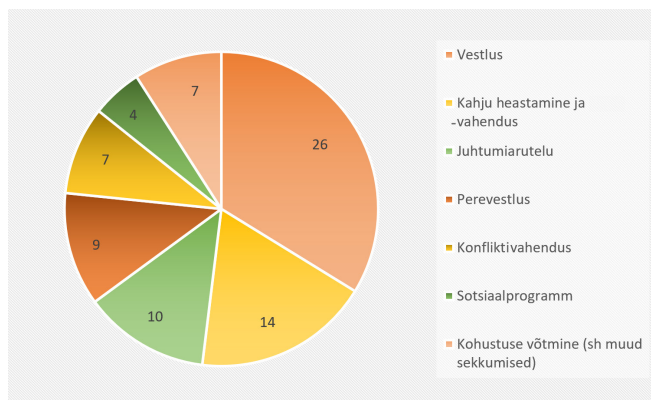
Vastanud täpsustasid: „Peab olema ühtne lähenemine“; „Taastava õiguse praktikate kogumine piirkonnapolitseinikelt võiks samuti olla asjakohane. See oleks tööriist, mis võimaldaks kasutada teistel toimunud lahendusi“; „Praegu tundub teema laialivalguv, soovitusel mõjutusvahendite valikuks võiks olla konkreetsed“; „Alati on millestki puudus, arvan, et erinevad piirkonnad peaksid oma praktikaid rohkem jagama“; „Vajalikud oleksid konkreetsed instrumendid, millega mõjutada alaealisi“; „Aastas korra konkreetsed seminarid või koolitused“; „Selgust, skemaatilisust, näidetega praktikast“.

Hinnangutena peamistele võimalustele alaealiste mittekarakteristlikul mõjutamisel tõi küsitlusele vastanud välja: „Mõjub tõhusamalt kui trahv, mida maksavad vanemad. Laps saab aru, et käitus valesti“; „Võimalus ise meede valida“; „Võimalusi on rohkem kui me arvata oskame“; „Vähem paberitööd, suuremaid võimalusi noore tuleviku käitumise mõjutamiseks“; „Alaealine saab võimaluse ennast parandada, et kohe esimesel korral ei tule karistus“; „On hea kui laps oma esimese õigusrikkumise järel

politsei juures perevestlusel osaleb, kuna see on hea sekkumise viis ja võimalus kontakt lapsega leida“; „Koostööpartnerite kaasamine“; „Alaeline saab oma rikkumisest aru ja see enam ei kordu“; „Tal tekib seos ja saab aru, miks nii juhtus“; „Paneb noore mõtlema oma teo üle“; „Isikukeskne lähenemine ja vahetus suhtlus“; „Paindlikkus ja individuaalne lähenemine“; „Aega säästev võrreldes menetlemisega ja aitab luua alaealisega kontakti“; „Kohustuse võtmise meede annab piirkonnapolitseinikule võimaluse olla loov kui erinevaid võimalusi ise näha“; „Lapsel ei teki trotsi ja tahtmist probleemset käitumist jätkata“; „Nooruk võtab ise vastutuse oma teo eest, õpib ennast analüüsima, koostöö teiste spetsialistidega“.

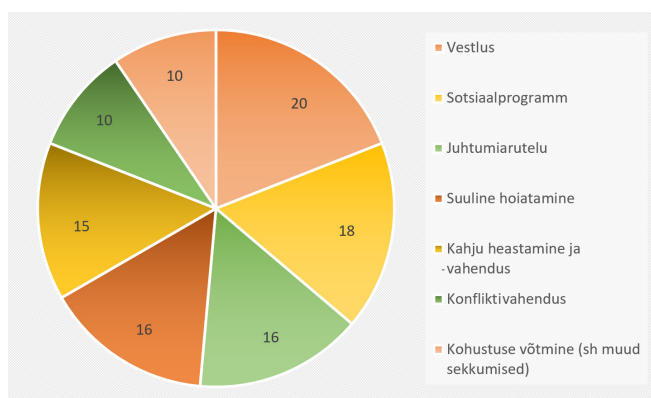
Hinnangutena peamistele takistustele alaealise mittekariistuslikul mõjutamisel toodi välja: „Pigem noorte ükskõiksus selle suhtes, et midagi ei juhtunud, ei juhtu ka järgmisel korral“; „Meditatsiooniline pool võrgustikutöös on nõrk. Väga paljud noored on erilisemad ja vajavad ka meditsiini poole pealt toetust. Pikad järjekorrad teraapiatesse“; „Protokollide koostamine on vähem aega võttev, sest pole ju aega kontrollida mittekariistusliku mõjutamise tulemusi“; „Teiste koostööpartnerite mitte kaasatulemine“; „Kohutused on korduvad ja ajamahukad, praegu puudub selline aeg, et laps nt kuu hiljem välja kutsuda ja kontrollida, kuidas tal läheb“; „Kõrvalseisjatel kaob tunne, et politsei karistab. Mittekariistusliku mõjutamise sisu kõrvalisikud ei tea ja arvavad, et politsei ei karista“; „Lapsed ei austa politseinikku“; „Alaeline keeldub meetmest, perekond ei lähe mittekariistusliku meetmega kaasa“; „Otsustatakse alaealiste eest, neid ei kaasata aruteludesse ja neile ei anta sõna“; „Pinnapealne sekkumine ja suvaliselt mingi sekkumise valimine, kuna rahatrahvi ei või ju teha“; „Kui perekond ei tee koostööd“; „Alaeline ise ja vanemad ei taha probleemi lahendada“; „Lastel vähene teadlikkus ja vanemad ei tee koostööd“; „Olen märganud, et alaealiste seas on kasvanud ükskõiksus ja kergemeelsus“.

Küsimusele, **milliseid mittekariustuslikke sekkumisi alla 14-aastastele ja 14–17-aastastele õigusrikkujatele rakendatakse**, otsustas 119-st vastata 81 ametnikku. Üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et grupijuhid ei tegele piirkonnatööga igapäevaselt ega rakenda sekkumisi aktiivselt. Joonisel 4 on näha rakendatavad sekkumised alla 14-aastastele ja joonisel 5 sekkumised 14–17-aastastele.

Joonis 4. Sagedamini rakendatavad sekkumised alla 14-aastastele (autorite koostatud)

Täpsustavalt nimetasid vastajad sotsiaalprogramme MDFT, Puhas Tulevik, SPIN. Lisaks toodi hea kogemusena selles vanuserühmas laste mõjutamisel välja järgmisi sekkumisi: suuline hoiatus, ümarlaud, ÜKT, nõustamisele suunamine. Kuna ÜKT-d ehk üldkasulikkude tööd ei saa politsei tegelikkuses sekkumisena rakendada, siis ilmselt kasutatakse mõistet ÜKT sarnaste elementide tõttu, rakendades tegelikult kohustuse võtmist, mille sisuks on mingi töö tegemine teatud tähtaegadel. Muude sekkumistena loetleti essee kirjutamist, sportimist, kohustusliku kirjanduse lugemist, videoblogi, töötuba). 81-st 7 vastas, et neil puudub kogemus või teadmised.

Joonis 5. Sagedamini rakendatavad sekkumised 14–17-aastastele (autorite koostatud)

Täpsustavalt nimetati programme MDFT ja STEP. Hea sekkumise näitena toodi esile suulist hoiatust, ümarlauda, lepitusteenust, nõustamisele suunamist ja perevestlust. Muude sekkumiste juures nimetati essee kirjutamist, videoblogi, tubakakabinetti, Töötukassa karjäärinõustamist. Ka siin nimetati koguni neljal korral sobiva sekkumisenä ÜKT-d. Neli vastajat pakkusid, et sobivad täpselt samad sekkumised, mis alla 14-aastastele. Kaks vastajat teadsid, et ainult juhtumiarutelul on see, mis sobib sekkumisenä. Kümnel juhul vastati, et puudub kogemus või teadmised.

Kokkuvõttes nähtub küsitluse tulemustest, et ametnikud on mittekariistusliku mõjutamise suhtes üldiselt positiivselt meelestatud. Küll avaldatakse mingil määral kahtlust tegevuse tõhususe suhtes. Peamise argumendina tuuakse esile n-ö kasvatusliku mõju kasutegur. Üle kolmandiku vastanutest tunnistab, et mittekariistusliku mõjutamise eesmärgid ei ole selged ja nad vajaksid rohkem teavet, oskusi ja arusaadavamat juhendmaterjali.

KOKKUVÕTE

Artikli eesmärk oli anda ülevaade alaealiste õigusrikkujate erikohtlemisest politseis 2018. a toimunud muudatuste järgselt, samuti erikohtlemise võimalustest ja kitsaskohtadest ning teha ettepanekuid lahendusteks.

Uurimisprobleemi – kuidas tõhustada politseis mittekariistuslike sekkumiste rakendamist alaealiste toime pandud väärtegudes – lahendamiseks esitati kolm uurimisküsimust: milliseid mittekariistuslikke sekkumisi kasutavad politseinikud alaealiste toime pandud väärtegude lahendamisel, mis takistab politseinikel mittekariistuslike sekkumisi rakendamast ning millised võimalused on mittekariistuslike sekkumiste laiemaks kasutuselevõtuks.

Nagu teoreetilisest ülevaatest selgus, võimaldab alaealiste erikohtlemine kasutada erinevaid sekkumisi õigusrikkumiste (korduvuse) vähendamiseks ja valida konkreetsele alaealisele sobivaima lahenduse. Võtmetähtsusega on seejuures laste abivajadusega tegelemine, mis eeldab tõhusat võrgustikutööd spetsialistidega. Lisaks tähendab mittekariistuslik mõjutamine oluliselt suuremat lapsevanemate kaasamist, mis võib korduvrikkumiste ennetamise juures mängida üliolulist rolli. Märkimisväärne erinevus siinkohal on autorite hinnangul, et kui väärteomenetluses on lapsevanem menetlusaluse isiku esindaja rollis, kes teatud juhtudel võib politseile vastanduda, siis mittekariistusliku mõjutamise puhul on vanemas mõistlik näha pigem partnerit, kellega koos lapse (või pere) probleemidele lahendust otsida. Nagu teoreetilisest ülevaates soovitatud, kasutatakse politseis lapsõigusrikkujate puhul peamiselt vestlusel põhi-

nevaid mõjutamise meetodeid: suulist hoiatust, juhtumiarutelu, vestlust alla 14-aastasega, kahju- või konfliktivahendust ja perevestlust. Vestluse käigus on võimalik kokku leppida mittekaristusliku mõjutusvahendi kohaldamises, nt kohustuse võtmises või sotsiaalprogrammi suunamises.

Autorid järeldavad, et alaealiste erikohtlemises näevad politseiametnikud valdavalt siiski võimalusi, mitte niivõrd takistusi. Näiteks on protsessis võimalik saavutada laps-õigusrikkujatega isiklik kontakt ja anda lapsele või noorele võimalus enda tegu ilma karistuseta mõista ning heastada. Positiivsena tuuakse välja lapsevanemate suuremat kaasatust ja võrgustikutööd. Mõõndakse, et olgugi protsess süüteo menetluses karistamisest aeganõudvam, võib kasu lapsele olla kaugemaleulatavam, sest tal on võimalus saada vajalikku abi.

Samas on märgata politseiametnike teatavat ebakindlust sekkumiste valikul ja rakedamisel, millest annab tunnistust nii statistika kui ametnike küsitlus. Peamiseks põhjuseks võib olla vajakajäämine teadmistes ja oskustes. Ametnikud tunnevad puudust ühtselt lähenemisest (nn tööriistakastist), meetodite jagamisest ja soovitudest. Kuna traditsioonilist karistamist peetakse kohati siiski mõjusamaks ja vähem aeganõudvaks, võib seegi viidata baasteadmiste nappusele ning vajadusele politseiametnikele nii taastava õiguse kui alaealiste erikohtlemise eesmärgi ja vajadust pidevalt selgitada.

Ametnikud on juhtinud tähelepanu ebaselgusele võrgustikulike rollides ja ülesannetes, spetsialistide (nt meditsiinipersonal, lastepsühholoogid ja -psühhiaatrid) ja sotsiaalprogrammide (nt alaealiste sõltuvusprobleemide lahendamiseks) nappusele, piirkondlikele erisustele ning sellest tulenevalt alaealistele vajaliku abi viibimise või suisa kättesaamatuse. Kitsaskohana toovad autorid omalt poolt välja avalikkuse, sh spetsialistide, lapsevanemate ja ka laste vähese informeerituse mittekaristusliku mõjutamise eesmärkidest ja võimalustest. See võib luua eksliku mulje, nagu politsei ei reageeriks alaealiste õigusrikkumistele või ei tee seda piisavalt, mis omakorda suurendab umbuskul politsei tegevuse suhtes ega soodusta ka koostööd lapsevanematega.

Autorid teevad järgmised ettepanekud, mida neile teadaolevalt osaliselt juba ka ellu viiakse:

- a) hinnata politseiametnike baas- ja täiendõppe mahu piisavust ja vastavust tegelike vajadustele ning viia vajadusel sisse asjakohased muudatused;
- b) töötada politseiametnikele välja sekkumiste metoodiline baas (tööriistakast või õppematerjal), millele väljaõppes või sobiva sekkumise valikul tugineda;
- c) järjepidevalt seirata politseis kasutatavaid sekkumisi, analüüsida nende rakedatavust ja kohandada metoodikaid vastavalt saadud infole;

- d) tutvustada avalikkusele ja koostööpartneritele alaealiste mittekariistusliku mõjutamise põhimõtteid ja rakendamist politseitöös (nt meediakanalites);
- e) kavandada perioodile 2027–2028 ulatuslikum mõju-uuring, et selgitada politsei rakendatavate sekkumiste kvaliteeti ja tulemuslikkust 10 aasta möödumisel alaealiste erikohtlemise reformist.

KAISA KAJO

Sisekaitseakadeemia, Politsei- ja Piirivalvekolledži korrakaitseõppetooli nooremlektor

E-post: kaisa.kajo@sisekaitse.ee

Kaisa Kajol on aastatepikkune töökogemus Politsei- ja Piirivalveametis piirkonna- ja noorsoopolitseinikuna. Ta on lõpetanud Sisekaitseakadeemias 2004. a politsei eriala kõrgharidusõppe ja 2015. a sisejulgeoleku magistriõppe. Alates 2020. aastast töötab ta Sisekaitseakadeemias Politsei- ja Piirivalvekolledžis korrakaitse õppetoolis nooremlektorina, õpetades kogukonnakeskse politseitöö, ennetustöö ja korrakaitseõigusega seonduvaid teemasid.

RAUNI ROHUNIIT

Politsei- ja Piirivalveamet, ennetuse ja süüteomenetluse büroo projektide grupp, TA arendusekspert

E-post: rauni.rohuniit@politsei.ee

Rauni Rohuniit on endine politseiametnik, Sisekaitseakadeemia Politsei- ja Piirivalvekolledži õppejõud. Teenistuse ajal omandas politseihariduse ja hiljem ka magistriskraadi õigusteaduses. Hetkel rakendab pikaajalist politseitöö kogemust Politsei- ja Piirivalveametis, tegeledes Norra-1 projekti raames alaealiste õigusrikkujate mittekariistusliku mõjutamise teemaga.

KASUTATUD ALLIKAD

- Armstrong, J., 2012. Factors contributing to victims' satisfaction with restorative justice practice: A qualitative examination. *British Journal of Community Justice*, 10(2), pp. 39–54.
- Becker, G. S., 1974. Crime and Punishment: An Economic Approach. Rmt: Becker, G. S. & Landes, W. M., toim-d *The Essays in the Economics of Crime and Punishment*. Cambridge: The National Bureau of Economic Research (NBER), pp. 1–54. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.nber.org/chapters/c3625.pdf> [Kasutatud 15.07.2023].
- Bouffard, L. A. & Piquero, N. L., 2010. Defiance Theory and Life Course Explanations of Persistent Offending. *Crime & Delinquency*, 56(2), pp. 227–252.
- Braithwaite, J., 1999. A Future Where Punishment is Marginalized: Realistic or Utopian? *UCLA Law Review*, 46, pp. 1727–1750.
- Braithwaite, J., 2000. *Reintegrative Shaming*. [Võrgumaterjal] Leitav: http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/05/2000_Reintegrative-Shaming.pdf [Kasutatud 14.07.2023].
- Choi, J. J., Green, D. L. & Gilbert, M. J., 2011. Putting a Human Face on Crimes: A Qualitative Study on Restorative Justice Processes for Youths. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 28(5), pp. 335–355.
- Cornish, D. B. & Clarke, R. V., 1987. Understanding Crime Displacement: An Application of Rational Choice Theory. *Criminology*, 25(4), pp. 933–948.
- Easton, S. & Piper, C., 2012. *Sentencing and Punishment. The Quest for Justice. 3rd edition*. Oxford University Press. [Võrgumaterjal] Leitav: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=n5QjtQG4NxYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=Sentencing+and+Punishment.+The+Quest+for+Justice.+&ots=JxtmJjd7BK&sig=GF0748VmY9_QS5aFykrfZ4iPkAI&redir_esc=y#v=onepage&q=Sentencing%20and%20Punishment.%20The%20Quest%20for%20Justice.&f=false [Kasutatud 15.07.2023].
- Elliott, B., 2008. Can We Rely on Deterrence Theory to Motivate Safe Road User Behaviour? *Conference of the Australasian College of Road Safety*, pp. 216–234. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://acrs.org.au/wp-content/uploads/Elliott.pdf> [Kasutatud 19.11.2013].
- Fattah, E. A., 1977. Deterrence – A Review of Literature. *Canadian Journal of Criminology and Corrections*, 19(2), pp. 1–120.

- Gardner, M. & Steinberg, L., 2005. Peer Influence on Risk Taking, Risk Preference and Risky Decision Making in Adolescence and Adulthood: An Experimental Study. *Developmental Psychology*, 41(4), pp. 625–635.
- Halsey, M., Goldsmith, A. & Bamford, D., 2015. Achieving restorative justice: Assessing Contrition and Forgiveness in the Adult Conference Process. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 48(4), pp. 483–497.
- Hartley, C. A. & Somerville, L. H., 2015. The Neuroscience of Adolescent Decision-making. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 5, pp. 108–115.
- Hayes, H., 2005. Assessing Reoffending in Restorative Justice Conferences. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 38(1), pp. 77–101.
- Hayes, H. & Daly, K., 2004. Conferencing and Re-offending in Queensland. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 37(2), pp. 167–191.
- Homel, R., 1988. *Policing and Punishing the Drinking Driver. A Study of General and Specific Deterrence*. New York: Springer-Verlag. [Võrgumaterjal] Leitav: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=NU37AwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT13&dq=Policing+and+Punishing+the+Drinking+Driver&ots=tp63aXxyrq&sig=_ycKekNBXWbaqK46Ou1BU-ZuIXc&redir_esc=y#v=onepage&q=Policing%20and%20Punishing%20the%20Drinking%20Driver&f=false [Kasutatud 15.07.2023].
- Johnson, V. & Pandina, R., 1991. Effects of the Family Environment on Adolescent Substance Use, Delinquency, and Coping Styles. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 17(1), pp. 71–88.
- Järv, E., Rajaveer, L. & Pilvet-Petrov, K., 2021. *Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs. Uuringu raport*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/alaeealise-oigusrikkuja-kasutajateekonna-ja-kogemuse-analuus> [Kasutatud 11.07.2023].
- Karistusseadustik* (2001) RT I 2001, 61, 364.
- Kingi, V., 2014. The use of restorative justice in family violence: The New Zealand experience. Rmt: Hayden, A., Gelsthorpe, L., Kingi, V. & Morris, A., toim-d *A restorative approach to family violence: Changing track*. London: Ashgate, pp. 145–158.
- Klaus, K., 2018. *Taastava õiguse põhimõtete ja mittekariistusliku sekkumise rakendamine töös alaealiste õigusrikkujatega politseis. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Koops-Geuze, G. J. & Weerman, F. M., 2023. Community Sanctions in Youth Justice Compared to Other Youth Crime Responses: A Meta-analysis. *European Journal of Criminology*, 20(2), pp. 758–781.
- Kriminaalmenetluse seadustik* (2003) RT I 2003, 27, 166.

- Kuritegevus Eestis 2022, 2023. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/alaaliste-oigusrikkumised/> [Kasutatud 31.07.2023].
- Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E., Crozier, J., & Kaplow, J., 2002. A 12-year Prospective Study of the Long-term Effects of Early Child Physical Maltreatment on Psychological, Behavioral, and Academic Problems in Adolescence. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 156(8), pp. 824–830.
- Lastekaitseadus (2014) RT I, 06.12.2014, 1.
- Lipsey, M. W., 1995. What do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? Rmt: J. McGuire, toim *What Works: Reducing Re-Offending*, pp. 63–78.
- Marshall, T. F., 1999. *Restorative Justice: an Overview*. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.antonioacasella.eu/restorative/Marshall_1999-b.pdf [Kasutatud 29.07.2023].
- Maxwell, G. & Morris, A., 2001. Family Group Conferences and Reoffending. Rmt: Morris, A. & Maxwell, G., toim-d *Restorative Justice for Juveniles. Conferencing, Mediation and Circles*, pp. 243–263.
- McLaren, K., 2010. *Alternative Actions that Work: A review of the research on Police Warnings and Alternative Action*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.police.govt.nz/about-us/publication/alternative-actions-work> [Kasutatud 02.07.2023].
- Moffitt, T. E., 1993. Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), pp. 674–701.
- Nagin, D. S., 2012. Deterrence. Scaring Offenders Straight. Rmt: Cullen, F. T. & Jonson, C. L., toim-d *Correctional Theory. Context and Consequences*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- National Research Council, 2013. *Reforming Juvenile Justice: A Developmental Approach*. Washington D.C.: The National Academies Press. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://nap.nationalacademies.org/read/14685/chapter/1> [Kasutatud 18.07.2023].
- Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A., 2003. The Criminal Career Paradigm. *Crime and Justice*, 30, pp. 359–506.
- Politsei- ja Piirivalveamet, 2020. *Alaaliste süütegudele reageerimise ja lahendamise juhised. Juhendmaterjal*.
- Reinson, H., Hämmal, J., Kruuse, K., Rannu, K. & Parder, M.-L., 2021. *Alaaliste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaaliste_rikk_sekk_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf [Kasutatud 11.07.2023].

- Riigikogu, 2020. *Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine*. RT III, 13.11.2020, 6.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H., 1997. Life-course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency. Rmt: T. P. Thornberry, toim *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, pp. 133–161.
- Shenk, B. T. & Zehr, H., 2001. Restorative Justice and Substance Abuse. The Path Ahead. *Youth and Society*, 33(2), pp. 314–328.
- Sherman, L., 1993. Defiance, Deterrence, and Irrelevance: A Theory of the Criminal Sanction. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(4), pp. 445–473.
- Sherman, L. W., Strang, H., Barnes, G., Woods, D. J., Bennett, S., Inkpen, N., Newbury-Birch, D., Rossner, M., Angel, C., Mearns, M. & Slothower, M., 2015. Twelve Experiments in Restorative Justice: the Jerry Lee Program of Randomized Trials of Restorative Justice Conferences. *Journal of Experimental Criminology*, 11(4), pp. 501–540.
- Sisekaitseakadeemia, 2019. *Mooduliprogramm kogukonnakeskne ennetustöö. Õppeprorektori 23.12.2019 käskkiri nr 6.1-14/3758-1*.
- Sisekaitseakadeemia, 2021a. *Mooduliprogramm avaliku korra kaitsmine. Õppeprorektori 28.06.2021 käskkiri nr 6.1-14/1529-1*.
- Sisekaitseakadeemia, 2021b. *Politseiametniku õppekava moodulite rakenduskava. Rektori 31.05.2021 käskkiri nr 6.1-5/319*.
- Smith, C. & Thornberry, T. P., 1995. The Relationship Between Childhood Maltreatment and Adolescent Involvement in Delinquency. *Criminology*, 33(4), pp. 451–481.
- Spivak, A. L., Fukushima, M., Kelley, M. S. & Jenson, T. S., 2011. Religiosity, Delinquency and the Deterrent Effects of Informal Sanctions. *Deviant Behaviour*, 32(8), pp. 677–711.
- Steinberg, L., Chung, H. L. & Little, M., 2004. Reentry of Young Offenders from the Justice System: A Developmental Perspective. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(1), pp. 21–38.
- Stout, B., Dalby, H. & Schraner, I., 2017. Measuring the Impact of Juvenile Justice Interventions: What Works, What Helps and What Matters? *Youth Justice*, 17(3), pp. 196–212.
- Surva, L., 2020. Miks sobib taastav õigus noortele? *Sotsiaaltöö*, 4, lk 14–18.
- Suzuki, M. & Yuan, X., 2021. How Does Restorative Justice Work? A Qualitative Metasynthesis. *Criminal Justice and Behavior*, 48(10), pp. 1347–1365.

- Sööt, M-L., Salla, J. & Ginter, J., 2014. *Karistushinnangud. Kokkuvõte Eesti elanike, politseinike, prokuröride ja kohtunike karistushinnangutest*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/karistushinnangud-kokkuvote-eesti-elanike-politseinike-prokuroride-ja-kohtunike-karistushinnangutest> [Kasutatud 31.07.2023].
- Tani-Jürisoo, K., Kulasalu, E., Velström, E., Kangur, J. & Aunin, E., 2018. *Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal*. Tallinn: SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
- Vikat, M., 2023. *E-kiri politsei väärtegade statistika kohta vastuseks uurimistöö taotlusele [E-kiri]* (06.06.2023).
- Von Hirsch, A., 1994. Censure and Proportionality. Rmt: R. A. Duff & D. Garland, toim *A Reader on Punishment*. Oxford University Press, pp. 112–132.
- Väärteomenetluse seadustik* (2002) RT I 2002, 50, 313.
- Wilson, D. B., Olaghere, A. & Kimbrell, C. S., 2017. *Effectiveness of Restorative Justice Principles in Juvenile Justice: A Meta-Analysis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/grants/250872.pdf> [Kasutatud 29.07.2023].
- Wood, W. R. & Suzuki, M., 2020. Are Conflicts Property? Re-Examining the Ownership of Conflict in Restorative Justice. *Social & Legal Studies*, 29(6), pp. 903–924.
- Zehr, H., 2004. Commentary: Restorative Justice: Beyond Victim-Offender Mediation. *Conflict Resolution Quarterly*, 22(1-2), pp. 305–315.
- Zehr, H., 2014. *The Little Book of Restorative Justice*. New York: Good Books.

